

УДК 159.9.81-25.316.624.2

Шиделко А.В.

ЛИХОСЛІВ'Я ЯК ПРОЯВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ: ОСНОВИ ПРОФІЛАКТИКИ

Шиделко А.В. Лихослів'я як прояв девіантної поведінки: основи профілактики. Здійснено теоретичний аналіз проблеми лихослів'я в українському соціумі. Висвітлено особливості лихослів'я, як прояву девіантної поведінки людини, класифікацію лихослів'я. Представлено основи профілактики лихослів'я: загальну та спеціальну профілактику лихослів'я. А також педагогічну та соціальну профілактику. Подано авторське визначення понять: лихослів'я, профілактика у галузі психології, профілактика лихослів'я. Обґрунтовано доцільність використання у превентивній роботі з проблеми лихослів'я таких інноваційних форм, як ігрова програма, інтерактивна акція, ток-шоу, інтерактивний театр. Розкрито їх мету та завдання.

Ключові слова: лихослів'я, девіантна поведінка, основи профілактики, інноваційні форми профілактики.

Шиделко А.В. Сквернословие как проявление девиантного поведения: основы профилактики. Осуществлен теоретический анализ проблемы сквернословия в украинском социуме. Рассмотрены особенности сквернословия, как проявления девиантного поведения человека, классификация сквернословия. Представлены основы профилактики сквернословия: общая и специальная, педагогическая и социальная профилактики. Отражено авторское определение понятий: сквернословие, профилактика в области психологии, профилактика сквернословия. Обоснована целесообразность использования в превентивной работе с проблемы сквернословия таких инновационных форм, как игровая программа, интерактивная акция, ток-шоу, интерактивный театр. Раскрыто их цели и задачи.

Ключевые слова: сквернословие, девиантное поведение, основы профилактики, инновационные формы профилактики.

Постановка проблеми. Україна на сьогоднішньому етапі суспільного розвитку переживає прості часи. Сфери життя (політична, економічна, культурно-освітня) постійно трансформуються під впливом різноманітних чинників і зміною аксіологічних пререференцій. Тенденції спричинені негативними фактами життя вносять дисбаланс, невизначеність і напруженість. Це, безумовно, позначається на загальному психоемоційному фоні суспільства та процесі соціалізації особистості.

Збільшення напруженості у державі, наявність нових умов, котрі диктують невизначені моральні норми, недостатній рівень матеріального забезпечення відповідно до потреб, котрі формує суспільство споживання, спричинює агресивність громадян, яка насамперед, проявляється на вербальному рівні. Через те у мовленні наших сучасників часто присутнє лихослів'я. Воно притаманне не лише людям старшого віку, а й молоді та навіть школярам. Такий стиль спілкування є модним і стає нормою у людей різного віку. Лихослів'я легко унаслідується, копіюється молодшим поколінням і не усвідомлюється як девіація. Тому звернення до проблеми основ профілактики лихослів'я як прояву девіантної поведінки людини сучасного соціуму є актуальним і на часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему психології спілкування вивчали зарубіжні та вітчизняні науковці. Та на сьогодні вона набуває зовсім нового звучання. В силу зміни моральних норм і правил у суспільстві набувають поширення інші реалії, які не можуть не відобразитися у мовленні різного покоління. Тому тепер мова йде не так про підвищення культури спілкування людини, як про загрозу тотального поширення лихослів'я, як прояву девіантної поведінки. Раніше воно вважалось звичною мовою злочинців, деморалізованих осіб, маргіналів, то на часі все змінилося. Вживання ненормативної лексики у сімейному оточенні, в громадських місцях тощо стало звичним явищем. Такий процес відображає стан справ із загальною проблемою відсутності культури спілкування в українському соціумі та неефективною превентивною діяльністю щодо означеної тематики на різних її рівнях.

Над питанням спілкування в освітньому процесі працювали О.Ф. Бондаренко, М.Й. Боришевський, А.Б.Добрович, І.А. Зязюн, Я.Л. Коломинський, С.В. Кондратьєва, Г.С. Костюк, Ю.О. Приходько, В.А.Семиченко, І.О.Синиця, О.В. Скрипченко, Т.С. Яценко та ін.

У працях О.Г. Антонової, Н.В. Жутікової, Н.Ю. Максимової, В.М. Оржеховської, В.О. Татенка, Т.М. Титаренко, Л.Б. Філонова, С.І. Яковенка розглянуто особливості спілкування в умовах конфлікту.

Найчастіше факти лихослів'я виявляються в ситуаціях, спричинених девіантною поведінкою із агресивністю і жорстокістю. Проблему жорстокого поводження досліджували такі закордонні вчені як Р.Байярд, А.Бандура, Р.Берон, К.Лоренц, Д.Річардсон, З.Фрейд, Е.Фромм, та інші.

Серед українських науковців цій проблематиці приділили увагу Н.В. Алікіна, З.С. Карпенко, Л.А. Широкоградюк, російських психологів А.О. Реан. У їх працях досліджено агресію як психологічне явище, психолого-педагогічні причини лихослів'я, проте недостатньо аналізується девіантна поведінка спровокована вербальною агресією, а саме лихослів'ям.

У дослідженнях В. І. Жельвіса, І. С. Кона, В. Л. Леві, Д. С. Ліхачова, Б. А. Успенського розглядається проблема лихослів'я як соціокультурного

феномена. Тут ґрунтовно розглянуто особливості побутування лихослів'я у мовленні певних етнічних груп, зосереджується увага на його функціях тощо.

Явище лихослів'я раніше вивчалоя в плані взаємозв'язку його з іншими проблемами. До таких належать конфліктність, агресивна поведінка, педагогічна занедбаність. Та все ж феномен лихослів'я, природа цього явища, недостатньо досліджені сучасною вітчизняною наукою, відсутня й чітка його класифікація. Причини вироблення звички лихословити, фактори, що цьому сприяють та основи запобігання цьому явищу теж потребують більш ґрунтовного опрацювання. Вражаючою є і масовість означеного явища, що не може бути непоміченою сучасною психолого-педагогічною наукою.

Мета статті. Висвітлити особливості лихослів'я, як прояву девіантної поведінки людини, окреслити основи його профілактики.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Людське мовлення є явищем суспільно обумовленим. Неможливо оволодіти та послуговуватися таким типом знакової системи як мова поза соціумом. Використання лайки не притаманне людині як її природна ознака. Воно є індивідуальною формою вияву її негативного, а часто й агресивного ставлення до інших і себе при невмінні зробити це у культурний цивілізований спосіб.

Лихослів'я або лайка, як частина ненормативної лексики, має коріння в релігійних віруваннях людей – звідси і слово «лихослів'я», за вимову якого мало статися певне лихо, кара Бога. Використання лайки, таким чином, вказувало на ставлення (часто негативне) до прийнятих норм чи табу суспільства. Зі зміною релігійних вірувань і ставлення до релігії взагалі, певні лайки закріплювалися в суспільстві та використання їх являло собою прояв певної громадської позиції, презирства, протесту тощо [2]. Водночас вчення Церкви засуджує тих, хто необережно поводить із словами. *«За слова свої будеш виправданий, і за слова свої будеш осуджений»* (Мф. 12:37). Глибокий зміст істини, даної від Бога пізнається не відразу. Категорична заборона на вживання у мовленні нецензурної лексики, велика сила добрих слів, чудеса за молитвами святих – у врівненні немає нічого випадкового. У Притчах Соломонових сказано: *«Хто пильнує уста свої, той береже душу свою; а хто губи свої розпускає, тому горе»* (Прит. 13,3). Проте знаючи про такі релігійні постулати, люди все одно вживають ненормативну лексику.

На думку В.О. Татенка, лихослів'я за своєю психологічною природою – це викривлена вербальна форма протесту людини, насамперед, проти неможливості бути собою, бути автором, повноцінним суб'єктом свого життя, вільним від зовнішніх детермінацій і обмежень [3, с. 126].

Лихослів'я асоціюється із поняттям «ненормативна» лексика, яке ототожнюють із поняттями нецензурна, вульгарна, груба, обценна. Склад ненормативної лексики визначається набором соціолектів (сленг, жаргон, аргю,

просторіччя) та стилістично зниженої лексики (вulgаризми, лайлива, обценна лексика, мат, дисфемізми, суржик, також сюди можна віднести евфемізми). Вулгарна та лайлива лексика становить невід'ємну частину ненормативного лексикону і як самостійна лексико-семантична система, і як експресивно підсилювальний маркер інших її соціолінгвальних страт [1, с. 87].

Підсумовуючи, на нашу думку, лихослів'я – це прояв девіантної поведінки, яка виражена у вживанні слів (ненормативна лексика), котрі порушують норми стилю спілкування визначеного соціумом, і в подальшому, призводить до моральної деградації людини у духовному, психологічному і соціальному вимірі.

Вчена Л.А. Широкоградюк визначила класифікацію лихослів'я:

➤ «екзистенційне» лихослів'я – вислови, що заперечують передусім сам факт існування, буття людини як такої («ти – ніхто», «ти для мене не існуєш»);

➤ «інтенційне» лихослів'я – вислови, які заперечують здатність людини хотіти, бажати «Чому ти не хочеш стати людиною?», «Чому тебе так і тягне до всього поганого?» тощо;

➤ «потенційне» лихослів'я – вислови, що заперечують приховані в людині потенційні можливості, здатності до людського існування, успішної діяльності, зокрема до навчання, якщо йдеться про школярів («нездара», «злидень», «дурень», «голь», «вшивка», «пройдисвіт» тощо);

➤ «віртуальне» лихослів'я – вислови, які підкреслюють нерішучість, нездатність людини самостійно визначитися у житті («ні те ні се», «ні риба ні м'ясо», «вайло», «гальмо» тощо; і, навпаки, слова, якими приписують людині самовпевненість, пихатість, надмірну рішучість і схильність до ризику («хамло», «горлохват», «кар'єрист», «чого лізеш поперед батька в пекло!» тощо);

➤ «актуальне» лихослів'я – ці вислови перекреслюють наявність у людини мотивації («нероба», «слабак», «сачок», «трутень», «скільки вб'єш – стільки в'їдеш» тощо);

➤ «рефлексивне» лихослів'я – дає спотворену, образливу особистісну оцінку людині, яку не можна прийняти («полова», «засранець», «шмаркач», «вонючка»), («з тебе як із цапа молока», «який ішов – таку і знайшов», «горбатого могила виправить»), а також проблематизує саму здатність справедливо оцінювати себе, інших і ситуацію в цілому («і вашим і нашим», «продажна шкура», «брехло» тощо);

➤ «експерієнтальне» лихослів'я – заперечує здатність людини бути носієм певного позитивного досвіду («об нього як об стіну горохом»), можливість його збереження й накопичення («у нього нічого не тримається в голові», «у нього голова, як решето») і, навпаки, стверджує наявність негативного досвіду, навичок та умінь («жмот», «жлоб», «так і дивиться, щоб щось поцупити» тощо) [5, с. 219-221].

Запропонована класифікація дає змогу здійснити цікаву дискусію щодо зауважень та інтерпретацій. Водночас вона може слугувати для розроблення профілактичних технологій лихослів'я в українському суспільстві.

Водночас хочемо запропонувати своє бачення основ профілактики лихослів'я в українському суспільстві. Насамперед, зазначимо, що термін «профілактика» з медичних наук поширився на науки соціального спрямування (педагогіка, психологія, соціологія, кримінологія тощо), і трактується як «запобігання», «попередження» чого небудь.

Для кращого розуміння суті профілактики доцільно було б розглянути її класифікацію за різними ознаками: за цільовою групою (хто є суб'єктом та об'єктом впливу) – види профілактики. За змістом діяльності (що є предметом діяльності) – типи профілактики. За рівнями організації та здійснення превентивної роботи – рівні профілактики. За способами вирішення профілактичних завдань – стратегії профілактики.

Для успіху та результативності профілактичних заходів обов'язково необхідні знання про об'єкт (особу, на яку спрямовується дія) профілактичного впливу та суб'єкт (особу чи інституцію, які реалізують превентивну роботу). Знання про об'єкти профілактики зумовлює вибір таких шляхів впливу, які забезпечують найвищу ефективність [4, с. 73].

Об'єктом профілактики лихослів'я, у нашому дослідженні, є люди різного віку і різного соціального статусу, котрі вживають ненормативну лексику. До суб'єктів профілактичної діяльності, належать особи (батьки, вчителі, соціальні працівники, психологи та ін.) або інституції (державні та недержавні, релігійні організації, ЗМІ), які організують і провадять превентивну діяльність проблеми лихослів'я серед населення України.

Зупинимось детальніше на окремих основах профілактики лихослів'я. Розрізняють загальну та спеціальну профілактику. Загальну профілактику лихослів'я мають провадити державні структури, котрі забезпечують вирішення суперечностей суспільного життя людей, економіки, політики, а також морально-духовної сфери. Вони у своїй превентивній діяльності мають використовувати засоби мас-медіа, біл-борди, рекламні брошури тощо, у висвітленні і запобіганні певного негативного явища у соціумі, у нашому випадку – лихослів'я. Зазначимо, що на рівні держави, більше уваги приділено запобіганню паління, вживанню алкоголю, наркотичних речовин, запобіганню інфекцій, що передаються статевим шляхом, а ось профілактика лихослів'я, на жаль, не представлена належним чином.

Спеціальна (за призначенням у певній галузі науки) профілактика має інтердисциплінарний характер. Хоча першочергові профілактичні заходи здійснюються перш за все в галузі медицини, проте спеціальна профілактика актуальна та дієва в педагогіці, психології, соціології, кримінології тощо. В

юридичній практиці профілактика передбачає примусові та наглядові заходи, які спрямовані на попередження й обмеження суспільно небезпечних дій і злочинів.

У галузі педагогіки профілактика – це процес виховання та перевиховання дітей із відхиленнями у поведінці. Педагогічна профілактика, як і загальна, спрямована проти тих явищ соціального життя, які детермінують порушення норм моралі, та виступає як один із засобів правильної соціальної орієнтації особистості, стимул суспільно-значимої поведінки.

Педагогічна профілактика, залежно від вибору об'єкта впливу, змісту превентивної роботи, містить деякі аспекти соціальної профілактики: загально-соціальної, спеціальної, індивідуальної. Її функція зосереджена на вдосконаленні способу життя усіх верст населення із використанням загальноприйнятих у суспільстві норм і правил.

На нашу думку, соціальна профілактика – це система науково обґрунтованої діяльності державних, громадських і релігійних організацій, яка спрямована на попередження соціально небезпечних явищ і проявів поведінки [4, с. 71-72].

У галузі психології профілактика – це система науково і методично обґрунтованих і своєчасно здійснених дій, спрямованих на охорону, збереження і розвиток психічного здоров'я усіх верст населення.

Зокрема, профілактика лихослів'я – це науково обґрунтований комплекс превентивних дій (державних, релігійних, суспільних, організаційних, освітньо-виховних заходів) спрямованих на попередження, усунення, мінімізацію основних причин і умов, що зумовлюють декультуризацію нації, проявом якої є лихослів'я.

Далі висвітлимо ще інноваційні форми, які можна використати у запобіганні лихослів'я в українському соціумі. До інноваційних форм профілактики лихослів'я ми віднесемо інтерактивні ігрові форми. Інтерактивні форми передбачають обов'язкове включення аудиторії, яка стає учасником дійства, і його умови потребують від глядача певних дій, знань, учинків. Інтерактивні форми дають змогу одночасно як подавати інформацію й формувати певні навички, так перевіряти наявний рівень знань і вмінь. До інтерактивних форм роботи належать ігрова програма, інтерактивна акція, ток-шоу, інтерактивний театр тощо.

Ігрова програма. Основним засобом вираження у цій формі є гра. Через гру подається зміст, за допомогою неї моделюються різні ситуації у яких формуються й відпрацьовуються необхідні навички. Ця форма у профілактичній роботі допомагає створити атмосферу активних, позитивних дій, щоб яскраво висловити ідею програми. Сюжет ігрової програми потребує певної логіки і сценічного рішення.

Інтерактивна акція, на відміну від ігрової програми, не має певного сценарію, а лише сценарний план. Акція – це низка заходів, профілактичного напрямку (розповсюдження спеціальної літератури, презентація організації, що працюють

над проблемами запобігання вживання нецензурної лексики (лайливих, соромітних слів), зубожіння мови, аморальності мовця тощо).

Ток-шоу також є інтерактивною телевізійною програмою. Її використання у профілактичній роботі може бути доречним, якщо запросити до участі спеціалістів із проблеми: психологів, педагогів, медиків, юристів, релігійних діячів чиє спілкування з аудиторією буде, дійсно, діалогічним, рухливим, цікавим [4, с. 184-185].

Поняття інтерактивний театр – це інноваційна форма роботи, що використовується для профілактики та корекції поведінки молоді, схильної до девіантної поведінки та асоціального способу життя. Ідея такого театру полягає в тому, що молоді люди – актори – розігрують перед глядачами – людьми різної вікової категорії – певну проблемну ситуацію, характерну для українського середовища. Більшість сюжетів, що розігруються учасниками інтерактивного театру, висвітлюють негативні явища соціуму тощо. Конфліктний сюжет обов'язково розігрується на сцені, але в його розв'язанні беруть участь не лише актори, а й глядачі. В будь-який момент глядач може змінити актора та репрезентувати свій спосіб вирішення проблеми. В цьому і полягає принцип інтерактивності [4, с. 187].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, підсумовуючи констатуємо, що профілактика лихослів'я вкрай необхідна українському соціуму зважаючи на її розповсюдження й активність, що свідчить про певні відхилення людини у духовному, психологічному та соціальному аспектах. Така діяльність повинна здійснюватися на усіх рівнях держави, проводиться цілеспрямовано, системно і постійно, враховуючи вік, стать і статус особистості.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у висвітленні проблеми стратегій профілактики лихослів'я в українському соціумі.

Shydelko, A.V. Evil-speaking as a manifestation of deviant behaviour: the basics of prevention. *The problem of evil-speaking in the Ukrainian society is analysed theoretically. Evil-speaking is highlighted as manifestation of deviant behaviour, its classification is made. The basics of evil-speaking prevention are presented: general and special evil-speaking prevention, pedagogical and social aspect of the prevention. The author presents her definition of the next concepts: evil-speaking, prevention in the field of psychology, prevention of evil-speaking. The article notes that evil-speaking is a manifestation of deviant behaviour, which is expressed in the use of bad words (abnormal vocabulary), violating the norms of communication defined by society, and further, leading to moral degradation of a person spiritually, psychologically and socially. The expediency of using in the evil-speaking preventive work of such innovative forms as game programs, interactive actions, talk shows, and interactive theatre is substantiated. Interactive forms envisage mandatory inclusion of*

an audience, which become participants in the action, and require a viewer to perform certain actions or have certain knowledge. Interactive forms allow a psychologist to give some information and, at the same time, to form specific skills, so to check the existing level of knowledge and skills. Their goals and objectives are revealed.

Keywords: *evil-speaking, deviant behaviour, prevention, innovative forms of prevention.*

Список використаних джерел

1. Клепуц Л. Стратегії класифікації ненормативної лексики [Електронний ресурс] / Л. Клепуц // «Humanities & Social Sciences 2009» (HSS–2009), 14-16 may 2009, Lviv. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6678/1/30.pdf>. – С. 84-87.
2. Сергєєв А. Перші серед лайливих. Ненормативна лексика яка приносила всесвітню популярність, так і приводила на лаву підсудних / А. Сергєєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ru/2671-persh_i_sered_laylivih.html. – Назва з екрана.
3. Татенко В. А. Психология в субъектном измерении : монография / В. А. Татенко. – К. : Просвіта, 1996. – 404 с.
4. Шиделко А. В. Соціальна профілактика статевої деморалізації неповнолітніх дівчат в Україні та в Польщі : монографія / А. В. Шиделко. – Київ : КНТ, 2015. – 208 с.
5. Широкоградюк Л. А. Соціально-психологічний феномен лихослів'я як ознака суб'єктної деформації / Л. А. Широкоградюк // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2011. – Вип. 27. – С. 215-224.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Kleputs L. Stratehii klasyfikatsii nenormatyvnoi leksyky [Elektronnyi resurs] / L. Kleputs // «Humanities & Social Sciences 2009» (HSS–2009), 14-16 may 2009, Lviv. – Rezhym dostupu: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/6678/1/30.pdf>. – С. 84-87.
2. Serhieiev A. Pershi sered lailyvykh. Nenormatyvna leksyka yaka prynosyla vsesvitniu populiarnist, tak i pryvodyla na lavu pidsudnykh / A. Serheiev [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zib.com.ua/ru/2671-persh_i_sered_laylivih.html. – Nazva z ekrana.
3. Tatenko V. A. Psykholohyia v sub'ektnom yzmerenyy : monohrafyia / V. A. Tatenko. – K. : Prosvita, 1996. – 404 s.
4. Shydelko A. V. Sotsialna profilyaktyka statevoi demoralizatsii nepovnlitnikh divchat v Ukraini ta v Polshchi : monohrafiia / A. V. Shydelko. – Kyiv : KNT, 2015. – 208 s.

5. Shyrokoradiuk L. A. Sotsialno-psykholohichniy fenomen lykhsoliv'ia yak oznaka sub'iektnoi deformatsii / L. A. Shyrokoradiuk // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. – 2011. – Vyp. 27. – S. 215-224.

Відомості про автора

Шиделко Анна Володимирівна, кандидат соціологічних наук, доцент кафедри психології Львівського державного університету внутрішніх справ, м. Львів, Україна

Shydelko, Anna V., PhD (Candidate of Sociological Sciences), associate professor, Department of General Psychology, Lviv State University of Internal Affairs, Lviv, Ukraine

E-mail: Shydelko@i.ua

УДК: 159.923

Ятчук М.С.

ПРОБЛЕМА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ятчук М.С. Проблема девіантної поведінки у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. У статті розглядається проблема девіантної поведінки у працівників органів та установ виконання покарань. Розкрито специфіку професійної діяльності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України та її роль у виникненні девіантної поведінки у них. Виділено основні форми проявів девіантної поведінки, що зустрічаються у працівників Державної кримінально-виконавчої служби України. Виявлено причини, чинники девіантної поведінки у працівників органів та установ виконання покарань. Запропоновано види та форми виховної та психологічної роботи для попередження девіантної поведінки у працівників органів та установ виконання покарань, а також напрями психологічної профілактики девіантної поведінки.

Ключові слова: девіантна поведінка, чинники девіантної поведінки, психопрофілактика, напрями психопрофілактики.

Ятчук М.С. Проблема девиантного поведения у работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины. В статье рассматривается проблема девиантного поведения у работников органов и учреждений исполнения наказаний. Раскрыта специфика профессиональной деятельности работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины и ее роль в возникновении девиантного поведения у них.